

'Trots is een emotie met een januskop'

Trots kan geweld in de hand werken, maar ook emanciperen, zegt filosoof Martha Claeys. Ze vertelt welke vormen ervan we moeten toejuichen en welke niet. 'Je kunt tegelijk een teveel en een gebrek aan trots hebben.'

Interview door Femke van Hout

Het is 16 april 2012. Anders Behring Breivik kijkt met keurig gekapt haar en fier opgestoken vuist koelbloedig de rechtszaal in. Ongeveer een jaar eerder bracht de Noor in Oslo acht mensen om het leven met een autobom. Daarna schoot hij op het eiland Utaya 69 mensen dood, onder wie voornamelijk tieners, die zich hadden verzameld voor de zomerbijeenkomst van de Noorse Arbeiderspartij. In zijn vuistdikke manifest schrijft Breivik dat zijn acties voortkwamen uit etnische trots. Als militant nationalist ziet hij het als zijn taak om zijn 'onderdrukte' witte medeburgers tegen de islamisering van Noorwegen te beschermen. Breiviks opgestoken vuist deed filosoof Martha Claeys (1994), gepromoveerd en verbonden aan het Centrum voor Ethiek van de Universiteit Antwerpen, denken aan het protest van Tommie Smith en John Carlos tijdens de Olympische Spelen van 1968. De twee zwarte atleten strekten met gebalde vuist hun armen uit om te protesteren tegen de discriminatie van zwarte mensen in de Verenigde Staten. 'Ook al dienden de vuisten van Breivik en Smith en Carlos een totaal ander doel, ze gingen samen met dezelfde emotie,' zegt Claeys. 'Met hun houding wilden ze alle drie dezelfde boodschap uitdragen: wij zijn sterk, wij weigeren onderdrukt te worden.' Claeys zit in het tl-licht van haar kantoor op de Internationale School Voor wijsbegeerte (ISVW), waar ze tijdelijk werkt als programmamaker. Het is avond en de grote ramen achter haar weerspiegelen haar rustige gebaren. 'Breiviks trots voelt heel anders aan dan die van de zwarte Amerikanen,' vervolgt ze. 'Waarom is dat zo? Natuurlijk waren Breiviks acties gewelddadig en dodelijk. Maar wat als hij in plaats daarvan had besloten een vreedzame mars te organiseren voor witte trots? was zijn trots dan wél gerechtvaardigd geweest?' Dit soort vragen onderzocht Claeys tijdens haar promotieonderzoek. Haar inzichten verwerkte ze in haar onlangs verschenen boek *Trots*. De filosofie van een emotie.

Superieur

Als leerling van de Amerikaanse filosoof Martha Nussbaum houdt Claeys zich al langer bezig met de ethiek van emoties. 'Bij de meeste emoties hebben we

een helder verhaal,' legt ze uit. 'Liefde is goed, walging is slecht. Maar trots heeft een januskop. Voor de Griekse wijsgeer Aristoteles was trots het sluitstuk van een deugdzaam mens: trots ben je als je een goed mens bent en ook weet dat je dat bent. Maar ongeveer een millennium later noemde paus Gregorius de Grote trots de grootste van de zeven hoofdzonden. Als je trots bent plaats je jezelf volgens hem boven God.' En zo gaat het door: Thomas Hobbes (1588-1679) waarschuwde dat trots gelijkheid schaadt, omdat trotse mensen superieur willen zijn aan anderen; David Hume (1711-1776) dacht juist dat trots ons kan motiveren om moreel te handelen. 'Tegenwoordig lijkt er een soort trotsallergie te zijn in de filosofie,' zegt Claeys. 'Een goed voorbeeld is Martha Nussbaums boek *Bastions van hoogmoed* (2021). Nussbaum meent dat trots bovenal een emotie is waardoor machtige mannen met grote ego's denken dat ze overal mee weg kunnen komen. Persoonlijk herken ik haar afkeer. Ik heb altijd geleerd om niet boven het maaiveld uit te steken.' Ze maakt zichzelf wat kleiner in haar stoel. 'Trots voedt alleen grote ego's van mensen als Donald Trump, dacht ik. Maar tijdens mijn onderzoek ontdekte ik dat dat niet het hele verhaal is.'

Welke positieve kanten van trots ontdekte u?

'Verreweg de meeste mensen associëren trots met verdienste. Je kunt trots zijn als je iets goed hebt gedaan of als je bepaalde goede eigenschappen hebt. Trots betekent in dat geval zelfwaardering, en die heeft een belangrijke psychologische functie. Als je tegen iemand zegt dat hij of zij trots mag zijn, wordt diegene gemotiveerd om harder en beter te werken. Maar zelfwaardering heeft ook een morele waarde: ze nodigt uit om kritisch na te denken over wat we als individu of als samenleving de moeite waard vinden. Veel mensen ontlenen bijvoorbeeld trots aan een luxueuze auto, of een connectie met een belangrijk persoon. Maar je kunt je afvragen of dat niet misplaatst is.'

Is zelfwaardering niet vaak misplaatst? Iemand die veel heeft bereikt, heeft dat vaak ook aan geluk te danken.

'We leven in een meritocratie. Dat betekent dat we er vaak van uitgaan dat je een bepaalde status, functie of beloning krijgt op basis van wat je zelf hebt gepresteerd. Maar de Britse socioloog Michael Young liet al in 1958 in *The Rise of the Meritocracy* zien dat de meritocratie niet genoeg aandacht heeft voor de toevallige factoren die invloed hebben op je succes. Daaronder vallen huidskleur, gender, afkomst, opleidingsniveau van je ouders, erfrecht. Dat maakt zelfwaardering tot een lastige kwestie. Ik denk dat het belangrijk is om je eigen

bijdrage niet helemaal weg te cijferen. Toch valt de grens tussen eigen verdienste en geluk niet precies te trekken.’

Terug naar de zwarte atleten die in 1968 hun vuist in de lucht staken. Zwart zijn is geen persoonlijke verdienste, en toch was er sprake van trots.

‘Hier komen we bij de tweede vorm die ik in mijn boek beschrijf: trots als zelfrespect. Terwijl zelfwaardering draait om ongelijkheid — ik heb meer succes of kan dit beter dan jij — is zelfrespect gestoeld op gelijkheid. De trots van emancipatiebewegingen als Pride, #MeToo of Black Lives Matter steunt op het geloof dat iedereen een gelijke, respectvolle basisbehandeling verdient, simpelweg omdat we allemaal mens zijn. Die activisten eisen erkenning voor hun menselijkheid, juist omdat die in de maatschappij vaak ontbreekt. Daar is veel moed voor nodig.’

Breivik stelt dat hij zich miskend voelt als witte man. Is dat gevoel even legitiem als dat van Black Lives Matter-activisten?

‘Breivik — en met hem steeds meer anderen — vindt dat witte mensen worden onderdrukt. Zo werd er tijdens oud en nieuw op de Erasmusbrug in Rotterdam “White Lives Matter” geprojecteerd. Het gevoel van miskenning voelt altijd waarachtig, maar is niet altijd gerechtvaardigd. De ethische vraag die we moeten stellen is: vertrekt deze persoon werkelijk vanuit zelfrespect? Dat wil zeggen, streeft hij echt gelijkheid na? Of is het doel juist om een bepaalde superioriteit in stand te houden? Bij Breivik is duidelijk dat laatste het geval. Hij wil meer ruimte voor een groep die praktisch geen discriminatie ondervindt. Maar soms is dit een stuk moeilijker te bepalen. Een persoon die opkomt voor “White Lives Matter” wordt niet miskend om zijn huidskleur, maar misschien wel om zijn sociale status of klasse. Dan is het gevoel van miskenning gerechtvaardigd, maar de reden die daarvoor wordt aangewezen niet.’

Billie Eilish

Als Claeys begint over de veelbesproken foto die in mei 2021 op de cover van Vogue prijkte, gaat ze wat meer rechtop zitten. Op de foto poseert de jonge Amerikaanse zangeres Billie Eilish — die bekendstond om haar lichaamsverhullende outfits — in een korset. In het bijbehorende interview vertelt Eilish dat ze trots is op haar lijf en dat alle vrouwen dat zouden moeten zijn. ‘Haar trots fascineert me,’ zegt Claeys. ‘Die lijkt op zelfrespect, maar eigenlijk vroeg Eilish om meer dan een gelijke behandeling. Met de foto wilde ze vieren wie ze is als uniek persoon. Hier gaat het volgens mij om een derde soort trots, die door filosofen vaak over het hoofd wordt gezien, namelijk zelfliefde.’

Wat is het verschil tussen zelfliefde en zelfrespect?

‘Het basisidee van zelfrespect is dat je een goede behandeling verdient ongeacht wie je bent. Maar de Amerikaanse filosoof Robin S. Dillon vraagt zich terecht af hoe waardevol zelfrespect is als je jezelf daarvoor tussen haakjes moet plaatsen. Voor echte emancipatie moet je niet alleen trots kunnen zijn ongeacht wie je bent, maar ook juist omwille van wie je bent. Zelfliefde is dus een aanvulling op zelfrespect: respect gaat over de erkenning van je mens-zijn, zelfliefde is de aandacht voor de specifieke manier waarop je daar invulling aan geeft. Zo stelt de *body positivity*-beweging dat een maatje meer juist m ooi is en viert de slogan “Black is beautiful” de zwarte of bruine huid. Die liefdevolle houding naar jezelf hebben we meer nodig.’

Is zelfliefde juist niet alom aanwezig? Sociale media en reclames nodigen ons constant uit om onszelf te vieren.

‘Zelfliefde lijkt inderdaad een marktproduct geworden. De mentaliteit van liken, sharen en *subscriben* voedt een narcistische houding. We worden verleid om uit naam van Zelfliefde geurkaarsen en crèmes te kopen. Maar dat heeft weinig met echte liefde te maken. Zelfliefde betekent namelijk ook dat je kritisch op jezelf durft te zijn.’

Is dat zo? Liefde maakt toch blind?

‘Liefde betekent juist dat je beter leert kijken. Dat is ook wat filosoof Iris Murdoch schrijft. Liefde vereist een kritische openheid: je projecteert niet van alles op iemand, maar kijkt hoe diegene écht is en schuwt daarbij de slechtere kanten niet. Die kritische, liefdevolle blik kunnen we ook op onszelf richten. Ik begrijp Zelfliefde als een constant toetsen van het zelf aan de wereld. Gedraag ik me als een goed mens? Welke privileges heb ik?’

U schrijft dat u Breivik – een gediagnosticeerd narcist – meer zelfliefde toewenst. wat bedoelt u daarmee?

‘Volgens James Baldwin komt haat jegens andere mensen vaak voort uit een gebrek aan zelfliefde. Hij neemt machomannen die zich homofob gedragen als voorbeeld. Zij hebben moeite om trots te zijn op hun eigen gevoelige kanten en zetten zich daarom af tegen mannen die in hun ogen *pussies* zijn. Iemand kan dus tegelijkertijd een teveel en een gebrek aan trots hebben: je kunt jezelf in tegenstelling tot men van zelfwaardering boven anderen plaatsen, maar een gebrek aan zelfliefde hebben. Trots is in die zin de ethische taak om jezelf steeds opnieuw te erkennen als een veelzijdig wezen.’

Dit interview verscheen in *Filosofie Magazine* 2023/04

Martha Claeys, Trots. De filosofie van een emotie. Boom, 224 p